

GOVORNI ČINOVI KAO PRIMER MANIPULATORNE MOĆI REČI U GOVORU ALEKSANDRA VUČIĆA

Apstrakt: Rad proučava manipulatornu moć koju jezik može imati u političkom diskursu, odnosno u političkom govoru. Prema klasifikaciji Mišić Ilić i Radulović (2015), a koja se zasniva na kombinovanju teorija Ostina (1962) i Serla (2001), proučavani su komisivi i ekspresivi u govoru Aleksandra Vučića održanog u Kosovskoj Mitrovici 9. 9. 2018. godine. Cilj rada je da prikaže moć jezika da manipuliše slušaocem, strateškom upotrebom navedenih govornih činova, koja bi ilustrovala jedno ideološko kontrastiranje: prikrivanje negativnih strana govornika, kao i njegove lične odgovornosti, a isticanje pozitivnih aspekata svega za šta se govornik zalaže. Govorni činovi su klasifikovani po svojim eksplicitnim i implicitnim formama. Rezultati pokazuju da se češće upotrebljavaju implicitne forme, a one ujedno ilustruju postupak distanciranja govornika od direktnog preuzimanja odgovornosti za akcije na koje se obavezuje. Eksplicitne forme se pak mogu tumačiti tek u širem kontekstu izričaja, u kome se govornik obavezuje na nedovoljno konkretno delovanje.

Ključne reči: manipulatorna moć jezika, komisivi, ekspresivi, politički diskurs, politički govor, Aleksandar Vučić

1. Uvod

U ovom radu se fokusiramo na manipulatornu moć koju jezik može imati u političkom diskursu, na primeru konkretnog političkog govora. Vilson (2003: 400) navodi da političari manipulišu ljudima tako što koriste moć reči na veoma specifičan način, odnosno pomoću specifičnih jezičkih formulacija, tako da ih je teže uočiti. Van Dijk (2006: 373) među najčešćim mehanizmima jezičke manipulacije navodi govorne činove, kojima se ističu dobri potezi političara, a sva krivica svaljuje na protivnika, ili nekog drugog, te se tako prikriva direktna odgovornost govornika. Stoga su u radu proučavani upravo govorni činovi u funkciji manipulacije rečima, tačnije komisivi i ekspresivi u govoru sadašnjeg predsednika Republike Srbije Aleksandra Vučića, koji je održao u Kosovskoj Mitrovici 9. septembra 2018. godine, tokom svoje dvodnevne posete gradu i regionu, povodom donacija Kosovskoj Mitrovici i Gračanici. Na kraju posete, predsednik je održao govor pred građanima Kosovske Mitrovice o aktuelnom političkom i društvenom problemu ne samo lokalne teritorije već čitave Srbije. Naime, s obzirom na to da je direktan slušalac srpski narod sa Kosova i Metohije, govor se odnosio na njihovu situaciju i život na ovoj teritoriji, kao i sve oštrij odnos sa Albancima sa kojima se teritorija deli. Od značaja za razu-

mevanje konteksta iz koga je proistekao govor jeste i predsednikov otežani prelazak preko granice prilikom posete srpskom narodu, što je u javnosti tumačeno kao pogoršanje odnosa Srba i Albanaca na Kosovu. Stoga je u narodu poraslo očekivanje da će predsednik u svom obraćanju dati konkretna rešenja za poboljšanje statusa Srba na Kosovu, te da će izvesti jasniji plan o tome kako će se rešiti kosovsko pitanje. To podrazumeva određena obavezivanja na buduće akcije koje će doprineti rešavanju navedenih problema. U kontekstu govornih činova kao jezičkih strategija, komisivi su ti kojima govornik izražava obavezivanje ili objavljivanje neke namere da dela, te nas interesuje 1) koliko su direktno upotrebljeni, što govori o nivou rešenosti da se ispuni ono na šta se govornik obavezuje; 2) u kakvom su propozicionom kontekstu upotrebljeni, što će reći o tome da li su predložene mere dovoljno konkretne. S druge strane, imajući u vidu da je u datom kontekstu porasla i predsednikova potreba, ili čak dužnost da opravda, legitimise i promoviše sopstvenu političku ideologiju i stavove u vezi sa statusom Kosova, Srba na Kosovu i odnosa sa Albancima na Kosovu, uzimamo ekspresive govorne činove kao one kojima se u političkom diskursu neretko slikovito izražava psihološko stanje govornika, te nas zanima kakvu političku sliku gradi predsednik, pri čemu očekujemo da će upotrebljavati ekspresivne forme kojima u dobrom svetlu prikazuje sebe i pristalice, a u sasvim negativnom političke protivnike i prethodnike, ali i u ovom kontekstu Albance.

2. Teorijski okvir rada

Teorijski okvir koji je od značaja za analizu u ovom radu jeste teorija govornih činova i analiza političkog diskursa. Teorija govornih činova podrazumeva da jezik ne služi samo za enkodiranje informacija već njime može i da se deluje, odnosno učini nešto (Austin 1962). U našem radu su od značaja teorijske postavke govornih činova Ostina (1962) i Serla (1979). Ostin (1962) najpre ističe razliku između konstativa i performativa, pri čemu bi konstativi bili same propozicije sa istinitosnim uslovima, a performativi bi bili ono što se jezikom čini, ili izvodi, te za njih ne važe istinitosni uslovi. On takođe ističe distinkciju između eksplicitnih performativa, koji su iskazani nedvosmislenim izrazima poput *obećavam*, *ovlašćujem*, i implicitnih, koje još naziva primarnim performativima, bez nedvosmislenog izraza (npr, imperativ u srpskom jeziku), i polazi od teorije da su prvo nastali primarni performativi pa potom eksplicitni. Ostin (1962) potom ukazuje na to da je podela na konstativne i performativne ipak uslovna, te postavlja ideju o lokucionom činu (samo iskazivanje rečenice, u grubom smislu), ilokucionom (informisanje, upozoravanje, naređivanje...), i perlokucionom (izvođenje neke radnje rečima). U radu je od značaja i Ostinovo (1962: 78–79) ukazivanje na poluperformativne izraze poput *zahvalan sam*, *žao mi je...*, koji idu u prilog prethodno navedenoj tročlanoj podeli činova, jer se mogu tumačiti kao performativni ili kao deskriptivni u zavisnosti od konteksta propozicije.

Ovaj teorijski okvir dopunjujemo Serlovom (1979: 9) ispravkom da ilokucione činove ne treba poistovećivati sa ilokucionim glagolima, te tako neki glagol ne imenuje ilokucioni čin, već samo imenuje način na koji se realizuje neki od činova.

Takođe, vodimo se prevashodno Serlovom klasifikacijom govornih činova u radu, pri čemu su komisivi definisani kao ilokucionni činovi čiji je cilj da obavežu govornika u nekom budućem smeru akcije (Searle 1979: 11), dok su ekspresivi definisani kao činovi čiji je cilj da izraze psihološko stanje iskazano propozicionim sadržajem, i najčešći glagoli i izrazi koji se upotrebljavaju za ove činove su: *izviniti se, zahvaliti se, čestitati, poželeti dobrodošlicu...* (Searle 1979: 12).

Drugi deo teorijskog okvira predstavlja analiza političkog diskursa. Politički diskurs najjednostavnije može biti definisan samim autorima, odnosno političarima, pri čemu su političari ljudi koji su plaćeni za svoje aktivnosti i koji su birani da budu vodeći u politici društva (Van Dijk 1997: 17). Ipak, u širem smislu treba uključiti u politički diskurs i one koji su na drugom kraju, odnosno recipijente, npr. same građane, koji učestvuju u takozvanom političkom procesu (Van Dijk 1997: 17).

Prema Van Diju (1997: 11), analiza političkog diskursa može da se posmatra kao analiza tekstova i govora političara u političkim kontekstima, ili pak kao kritička analiza diskursa, pri čemu se kritikuje uloga koju diskurs ima u uspostavljanju, održavanju i zloupotrebljavanju moći u društvu. Tako s jedne strane leksički izrazi mogu biti korišćeni da bi se naglasile neki politički stavovi, kako bi se manipulisalo javnim mnjenjem ili legitimisala politička moć. U pragmatičkom smislu, govorni činovi se mogu koristiti kao jezičke strategije manipulisanja određenom političkom kontekstu. Van Dijk (2006: 373) navodi da se sve jezičke strategije za manipulisanje u političkom diskursu svode na suprotstavljanje pozitivne strane konkretnog političara i njegovih zastupnika i negativne strane njegovih protivnika.

Predmet analiziranja političkog diskursa su vrlo često predsednički govori, upravo zato što predstavljaju javno obraćanje predsednika široj publici, a vezani su za određen društveni i politički kontekst, te je samim tim zanimljivo posmatrati kojim strategijama se govornik služi da pridobije slušaoce (Leech 1983; Thomas 1995). U tipičnom političkom govoru govornici svesno koriste ubeđivačku stranu jezika, te je njegov uspeh veći ukoliko su argumenti dobro izneti, bez obzira na istinitost i tačnost (Beard 2000). Politički govori, kao i većina uređenih govora, imaju određene strukturne konvencije (npr. u uvodu se pozdravlja publika, izražava se zahvalnost, u razradi se izlaže problem i iznose argumentacije, a zaključak je efekatan i treba da ostavi jak utisak na publiku), a takođe se mogu klasifikovati i po okolnostima za koje su pravljeni (predizborni, povodom donošenja odluka, rešenja i sl.).

Nadovezujući se na konstataciju o tome da govornik u političkom diskursu, a samim tim u svom govoru može koristiti određene jezičke strategije, u domenu pragmatike možemo govoriti o upotrebi govornih činova koji se analiziraju kako bi se utvrdilo šta je govornik rekao, šta je pod tim mislio, i koja je akcija preduzeta izrečenim. Ranija istraživanja su ispitivala koji su to govorni činovi preferirani u određenim žanrovima političkog teksta (Eelen 1993; Verschueren 1994; Wilson 1991). Tako su deklaracije vlade najčešće asertivi, a zvanični zakoni i propisi u formi direktiva, dok debate pak sadrže i odlike asertiva, pitanja, optužavanja, izvinjavanja (Abadi 1990). Prethodna istraživanja na temu upotrebe govornih činova u političkom diskursu pokazala su da je često teško ograničiti ih na funkciju koju im pripisuje teorija, i da zavise od kompleksnijeg konteksta (Matić 2011). O direktivnom činu

žalbe se govori kao o činu koji se koristi da se diskredituje politički protivnik, što dalje potvrđuje upotrebu govornih činova u cilju polarizacije ideologije (Marković 2017).

U radu o ekspresivnim i komisivnim govornim činovima u političkom diskursu, autorki Mišić Ilić i Radulović (2015), navodi se da su komisivni govorni činovi dominantni, te da su eksplicitni komisivi upućivali na govornikovu direktnu namenu da se obaveže na neku radnju (npr. preko modalnog glagola), dok su implicitni korišćeni kako bi se sakrile govornikove namere. Ovakvo polazište se zauzima i u našem radu, odnosno, kako je izneto u uvodu rada, komisivi su izabrani jer se u datom kontekstu analiziranog političkog govora očekuje da je predsednik stavljen pred svršen čin da se obavezuje na buduće radnje, dok ekspresivima treba da opravda svoju dosadašnju političku ideologiju, stavove i da izazove simpatije kod slušalaca. U sledećem poglavlju je izloženo koji se sve izrazi tretiraju kao primeri komisivnih i ekspresivnih govornih činova.

3. Analiza

Analizirani govor je transkribovan. Snimak govora traje 42 minuta i 36 sekundi, dok transkript sadrži 5666 reči. Kvantitativnom analizom nastojimo da opišemo komisivne i ekspresivne govorne činove u datom korpusu, vodeći se pretpostavkom da su strateški upotrebljeni u cilju da govornik uspostavi određeni kredibilitet među slušaocima s jedne strane, a da s druge strane njima istovremeno sebe distancira od direktne uključenosti u preduzimanje bilo kakvih mera na koje se obavezuje.

Analiza komisiva i ekspresiva se u radu u velikoj meri oslanja na klasifikaciju prema Mišić Ilić i Radulović (2015), odnosno na kombinovanje teorija Ostina i Serla. Tako u kategoriju komisiva spadaju eksplicitna i implicitna performativna jezička sredstva sa ilokucionom snagom komisiva (prema Austin 1962). Eksplicitna sredstva bi bili performativni glagoli u prvom licu jednine i množine prezenta, kao i performativni izrazi sa ilokucionom snagom komisiva, a implicitna podrazumevaju upotrebu futura 1, upotrebu modalnih glagola, kao i priloga i priloških fraza (prema Austin 1962; Searle 2001). Kategoriju ekspresiva takođe čine eksplicitni i implicitni performativni jezički izrazi, ali sa ilokucionom snagom ekspresiva (prema Austin 1962). U prvu grupu spadaju performativni glagoli u prvom licu jednine i množine prezenta, dok u drugu svrstavamo glagole, priloge i druge izraze koji izražavaju neki lični stav prema propoziciji, koji se (prema Mišić Ilić i Radulović 2015) tretiraju kao manje eksplicitna ekspresivna jezička sredstva, potom ekspresivnu leksiku koja se tiče polarizacije u vidu lamentiranja nad lošim i nadanja u bolje (Mišić Ilić i Radulović 2015: 30).

U radu su istaknuti reprezentativni primeri uz kontekst rečenice ili celog paraframa, jer očekujemo da će namera upotrebe ovih govornih činova biti jasnija u širem kontekstu, što znači da su izdvojeni oni primeri koji na osnovu konteksta i svoje forme i značenja ukazuju na to da se radi o pokušaju govornika da izrazi legitimnost propozicije, ali ujedno i distanciranje. Svaki podtip klasifikacija je i kvantitativno

analiziran, što će biti od pomoći da se izvedu zaključci o tipovima koji preovladavaju.

3.1. Komisivi

3.1.2. Eksplicitne forme komisiva

A) Performativni glagoli u prvom licu jednine prezenta:

U građi je pronađen jedan primer sa ilokucionom snagom komisiva u formi performativnog glagola u prvom licu jednine prezenta, odnosno glagol *obećavam*:

(1) I zato ja danas govorim o realnosti, i zato ne pevam borbene pesme, neću da vas huškam, neću da vam obećavam oružje i municiju, iako je jasno, i to vam *obećavam*, da nikome nećemo dozvoliti da oružje i municiju koristi protiv vas.

Ono što je za ovaj primer karakteristično jeste što je performativni glagol *obećavam* u rečenici kontrastiran sa negacijom istog glagola u futuru I. Ovo je postupak izvesnog balansiranja obavezivanja sebe na neke aktivnosti i uzdržavanja od iste. Naime, govornik u prvom delu propozicije ističe na šta se ne obavezuje, čime se ograničava, a zatim ponovo umanjuje distanciranje komisivom u formi istog glagola.

B) Performativni glagoli u prvom licu množine prezenta:

U građi nisu pronađeni primeri performativnih glagola u prvom licu množine prezenta sa ilokucionom snagom komisiva. Imajući ovo u vidu, kao i to da je zabeležen samo jedan primer eksplicitno izraženog komisiva u prvom licu jednine prezenta, čini se kao da bi ovo mogao biti svestan postupak, odnosno da je svedena upotreba komisivnih glagola upravo jer su eksplicitna i direktna forma, a govornik želi da postigne suprotno, odnosno distancu.

C) Performativni izrazi sa ilokucionom snagom komisiva koji nisu u formi prvog lica prezenta:

Primera iz ove podgrupe ima petnaest. Interesantno je da, iako su performativni glagoli u prvom i drugom licu jednine prezenta smanjeni na minimum, baš zato što su najdirektniji, javljaju se, po našem mišljenju, manje direktne forme, ali koje takođe spadaju u eksplicitna sredstva za izražavanje komisiva. Tako izdvajamo treće lice jednine prezenta glagola *obavezivati*:

(2) Kao predsednik Srbije dobio sam najveće poverenje našeg naroda baš ovde na KiM. *To me* i više od svih drugih ljudi *obavezuje* da se borim za sve vas, za celu Srbiju, svakog Srbina koji ovde živi.

Na govornika se u ovom primeru referiše u formi direktnog objekta, odnosno on je direktna dopuna performativnom glagolu, što bi značilo da on nosi ulogu nekoga koji se obavezuje na neku akciju. Međutim, da je umesto toga upotrebljen glagol u prvom licu jednine (npr. I zbog toga se obavezujem da se borim...), uključenost govornika u delovanje i preduzimanje mera bi bila veća.

Rešenost na preduzimanje neke mere ili postupka ostvarena je i u formi imen-skih predikata sa pridevom u jezgru, iskazanoj u prvom licu množine. Takav je primer sa pridevom spreman:

(3) Stranih investicija imamo ubedljivo više od svih ostalih zajedno, javni dug Srbije dramatično pada, treću godinu zaredom imamo suficit u budžetu, *spremni smo* da vama koji živite na KiM pomognemo više nego ikada. *Spremni smo* da značajno uvećamo tu sumu jer hoćemo da vas podstaknemo da budete, ostanete i opstanete na svojim ognjištima, uz pomoć i podršku svoje Srbije. *Spremni smo* da uvećamo ulaganja.

Naveli smo sva tri primera jer su konsektivni i zajedno čine paragraf u kome govornik navodi da se, na izvestan način, obavezuju on i njegova vladajuća stranka na preduzimanje mera. Zanimljivo je da je ovakvim izrazom uspostavljena izvesna distanca, jer nije upotrebljen glagolski predikat sa performativnim glagolom (npr. obećavamo da ćemo pomoći...).

Dekomponovana forma sa ilokucionom snagom komisiva takođe uspostavlja određenu distancu od direktnog obavezivanja na delovanje, ali njome se ističe i legitimnost ne samo propozicije nego i govornika u datoj ulozi:

(4) Danas *imam* veću *odgovornost* nego ranije. Kao predsednik Srbije dobio sam najveće poverenje našeg naroda baš ovde na KiM.

Sledeći primer takođe ilustruje dekomponovanu formu, u obliku imeničke sintagme sa posesivnom zamenicom u prvom licu, koja referiše na govornika:

(5) *Obaveza je moja* da kažem da ćemo, dragi prijatelji, i u dobru i u zlu uvek biti uz vas, uvek biti uz naš srpski narod na KiM.

I ovaj primer, kao većina prethodno istaknutih, ne doprinose samo svojom formom i sadržinom pokušaju da se legitimiše izrečeno, a ujedno stvori i distanca, već je to evidentnije kada se sagleda širi kontekst. Govornik se služi govornim sredstvima sa ilokucionom snagom komisiva kada se obavezuje na prilično uopštene i nekonkretizovane akcije i delovanja (v. (2) ili (5)). S obzirom na to da se radi o osetljivom, kompleksnom i problematičnom pitanju statusa Srba na Kosovu i Metohiji, izvesno je da javnost, odnosno slušaoci očekuju konkretna rešenja problema, ali da se predsednik u svom govoru, ukoliko posmatramo analizirane primere, strateškom upotrebom govornog čina komisiva ograđuje i zamagljuje realne namere izvršavanja izrečenog.

3.1.3. Implicitne forme komisiva

A) Futur prvi, sa ilokucionom snagom komisiva:

U građi je zabeleženo deset primera, a oni su upotrebljavani sa ilokucionom snagom nameravanja da se nešto obavi, odnosno izvede.

(6) I zato *ćemo da razgovaramo i pregovaramo* do iznemoglosti, ako je potrebno. I upravo zato na Kosovo sam došao da vam kažem da će neko nekada u budućnosti morati da postigne kompromis sa Albancima.

Sama semantika glagola razgovarati i pregovarati upućuje na to da radnja koja je nameravana nije neka radikalna mera, već intencije opet ostaju nedorečene.

B) Modalni glagoli sa ilokucionom snagom komisiva:

Ova podgrupa je dosta zastupljena u građi (30 primera), a posebno je važno istaći da su modalni glagoli sa komisivnim obeležjem gotovo jednako upotrebljavani u potvrdnoj i u odričnoj formi.

Glagol hteti se najčešće javlja u prvom licu jednine, čime govornik želi da ujedno stvori utisak svoje lične angažovanosti da menja svet, odnosno da preduzme mere, ali preko konteksta propozicije moguće je primetiti i distancu, jer vrlo često modalni glagol nije dopunjen punoznačnim glagolom u istom licu, te se čini kao da predsednik tek delimično ima moć da ispuni pomenute akcije.

(7) U stvari, *hoću* da menjam vaša prava, i da uradimo sve što možemo i da sačuvamo sve što možemo na KiM, jer nam situacija nije ista kao što je bila ni pre 30, ni pre 50, ni pre 60 godina.

(8) *Hoću* da za vas osvojimo sva ona prava koja nam pripadaju i koja su deo onoga što se zove civilizovan svet.

(9) I tu nema nikakvih mitskih granica, *hoću* one u kojima žive ljudi koji imaju sva prava koja im pripadaju.

(10) I *hoću* na kraju, a pre svega, da vi živite ovde i da to bude vaše. Ali naravno, nisam spreman da vas obmanjujem, kao što su to mnogi činili.

U primeru (7) poklapaju se lice modalnog i punoznačnog glagola, ali odmah u nastavku se prelazi na prvo lice množine i time se teret sa govornika kao jedinstvenog aktera smanjuje. U primeru (8) modalni glagol je direktno povezan sa punoznačnim u prvom licu množine, dok je u rečenici (9) upotrebljena elipsa, a nameravana radnja je implicirana kroz deiksu, odnosno govornik tek implicitno referiše na to kakve granice želi da uspostavi. U primeru (10) pažnja je skrenuta na slušaoce, dakle, govornik izražava svoju nameru prema njima, ali se u drugom delu rečenice iznova ograničava kroz negativnu adjektivnu formu, koja je u ovom kontekstu prilično sinonimna sa negativnim oblikom glagola hteti (npr. *neću da vas obmanjujem*).

Čini se da se originalnost govornikove retorike u pogledu upotrebe komisiva naročito ogleda u intenzifikaciji komisivnosti postignutoj gomilanjem modalnih glagola, neretko kombinovanim sa ostalim glagolima u prvom licu jednine prezenta, bilo u potvrdnom obliku (11), bilo u odričnom (12):

(11) I kao što vidite, i *smem*, i *mogu*, i borim se, i boriću se za našu Srbiju i za naš srpski narod. *Mogu*, *mogu*, dragi prijatelji, valjda za ovu zemlju svima bar da kažem, da nas neće ponižavati i da je kompromis kada svi dobiju ponešto i niko ne dobije sve. I *mogu*, jer radim to, i hoću i hiljadu puta ako treba, po bilo koju cenu i po cenu sveopšte mržnje ka meni.

(12) I ne znam koliko ćete da me slušate, ne znam koliko će Srbija da me sluša, ali da ćutim *ni ti mogu ni ti smem*, a još manje *smem* da lažem, da izbegavam odgovornost i da se pravim nevešt, neobavešten ili lud, kao što smo to Srbi, mi Srbi bezbroj puta činili u prošlosti.

Od svih primera sa glagolom morati (15 primera), tek je jedan u prvom licu jednine, a ostali su u obliku prvog lica množine prezenta, i jedan je u futuru 1. Ono što je kod upotrebe ovog modala u prvom licu množine interesantno jeste to da je upotreba najčešće inkluzivna (v. Chen 2006), ako ne barem ambivalentna, tako da postoji interpretacija da govornik uključuje i slušaocce kao aktere. U nastavku navodimo čitav paragraf, radi što potpunijeg konteksta:

(13) Malo nam je, jako malo života ostalo u Srbiji, malo ovde i *moramo* da ga čuvamo. *Moramo* da damo šansu da se razvije, ojača, da se nastavi, raširi. *Moramo* zato što smo biološki kao narod pred ambisom, stojimo na njegovoj ivici, gledamo dole i nešto kao da nas vuče da napravimo taj besmisleni korak.

U navedenim primerima je očigledno da govornik uključuje slušaocce u razgovor kao saučesnike u ispunjavanju intencija.

Sledeći primer ilustruje nešto ambivalentniju upotrebu prvog lica množine, jer se može interpretirati i kao inkluzivna i kao ekskluzivna:

(14) I ako zbog tih prava *moramo* da učinimo kompromise, i mi i Albanci, jer bez toga mira nema, uvek ću to da uradim.

Prisutan je i glagol *želiti* u modalnoj upotrebi, u prvom licu jednine i množine prezenta. Navodimo reprezentativne primere:

(15) Neću čak ni one koji su tukući Srbe stvarali im državu, a koji se i danas prave blesavi na sve ovo što se zbivalo. Već *želim* da vidim kako delima možemo da stvorimo bolje sutra za vas, Srbe na Kosovu i Metohiji.

(16) I odmah da vam kažem, za one koji danima, nedeljama, mesecima ponavljaju tu laž, kako se neko spremio i kako neko mora do Nove godine da prizna nezavisnost Kosovu, ja ovde pred svima vama kažem da je to notorna laž, i da nikome od nas ne pada na pamet da u takvom poslu učestvujemo. Jedino što *želimo*, to je da za vas obezbedimo veća prava i da napravimo kompromisno rešenje.

Oba primera naveli smo u kontekstu celih paragrafa, jer ilustruju kako je glagol *želiti* upotrebljen kontrastivno u odnosu u na prvi deo propozicije, te u primeru (15) na početku stoji glagol *neću*, a u primeru (16) konstrukcija *nikome od nas ne pada na pamet*. Kontrastiranjem potvrdnog i odričnog, kao što smo i prethodno videli, postiže se balansiranje obavezivanja.

C) Modalne konstrukcije sa ilokucionom snagom komisiva, a koje nisu modalni glagoli:

Zabeležen je jedan primer koji pokazuje da je u pitanju modalna konstrukcija, u negativnoj formi, jer je sinonimna sa glagolom hteti, ili *želiti* u prvom licu množine (*nećemo/ ne želimo da u takvom poslu učestvujemo*). Vidimo da je prvo lice množine u pitanju na osnovu upotrebljene lične zamenice mi (nas):

(17) I odmah da vam kažem, za one koji danima, nedeljama, mesecima ponavljaju tu laž, kako se neko spremio i kako neko mora do Nove godine da prizna nezavisnost Kosovu, ja ovde pred svima vama kažem da je to notorna laž, i da *nikome od nas ne pada na pamet* da u takvom poslu učestvujemo.

Iz analiziranih primera implicitnih govornih sredstava sa ilokucionom snagom komisiva može se zaključiti da su dominantni modalni glagoli, a da je dodatna distanca uspostavljena ambivalentnom, a još češće inkluzivnom upotrebom prvog lica množine. Takođe se javlja kombinacija potvrdnih i odričnih oblika modalnih glagola, ponekad u istoj propoziciji, što smatramo strategijom uspostavljanja balansa između intencije da se uspostavi legitimitet, ali i distanca prema izrečenom.

3.2. Ekspresivi

3.2.1. Eksplicitne forme ekspresiva

A) Performativni glagoli sa ilokucionom snagom ekspresiva:

Treba imati u vidu da se radi o govoru, ili besedi sa određenim povodom, odnosno tematikom, i da ona ima svoju ustaljenu strukturu. Uvod je izuzetno značajan, jer njime treba da se probudi pažnja publike (Tot 2017: 125), ali se ujedno poštuju konvencije uvoda i završetka, pa se u njima mogu naći forme izvinjavanja i zahvaljivanja, i to ne mora nužno da potvrđuje upotrebu ilokucionog čina ekspresiva. Međutim, primeri koji se nalaze u korpusu ilustruju isključivo glagole sa performativnom snagom ekspresiva jer su upotrebljeni sa modalnim glagolom hteti (ukupno 4 primera):

(18) *Hoću da se izvinim* meštanima sela Banje i da im *se zahvalim* na tome što su me danas čekali, što su pripremali veličanstven doček.

Primer smo istakli zbog konteksta koji ukazuje na to da nije samo reč o konvencionalnom uvodnom obraćanju već i o uloženom jezičkom naporu da se izazove simpatija kod slušalaca povodom skorašnjih događaja, odnosno blokiranja puteva do Kosovske Mitrovice usled zaoštavanja odnosa sa Albancima. Interesantno je kako govornik na samom početku razrešava sebe lične odgovornosti za ono za šta se izvinjava „jer su neki drugi ljudi sve puteve blokirali[...]”.

B) Performativni izrazi sa ilokucionom snagom ekspresiva:

U radu je zabeleženo ukupno petnaest primera sa izražavanjem zahvalnosti¹, a da nije upotrebljen glagol u prvom licu prezenta, od kojih je deset sa ilokucionom snagom ekspresiva, a ne uvodna ili završna konvencija. Svi osim jednog sadrže izraz *hvala*, dok je taj jedan u formi imenskog predikata sa pridevom u jezgru (primer 20):

(19) Ali mnogo više od toga *hvala vam* što čuvate i branite srpsko postojanje na KiM, *hvala vam* što ne odustajete i *hvala vam* što gledate u budućnost.

(20) Zato *sam zahvalan* i svima u Evropi i svetu koji razumeju težinu naših odnosa i koji shvataju važnost naših razgovora.

Izdvojeni primeri pokazuju da je reč o ekspresivima, a ne o konvencionalnim počecima ili završecima, jer su upućeni usred govora i zahvalnost se ukazuje za neke konkretnije stvari, koje se tematski tiču govora.

¹ Nisu uočena druga značenja ekspresiva, poput izvinjenja i sl.

3.2.2. Implicitne forme ekspresiva

A) Izrazi kojima se iskazuje lični stav prema propoziciji:

U građi je uočeno svega deset primera izraza koji ilustruju iskazivanje nekakvog stava prema propoziciji, najčešće neku emociju. U sledećoj rečenici možemo videti izražavanje ponosa:

(21) I zato *sam ponosan* na to što ste mi dali 80 procenata vaših glasova i zato znam kako da čuvam vaše poverenje, kako da ga branim i kako da ga štitim.

Govornik izražava osećanje ponosa u formi imenskog predikata sa pridevom u jezgru, što je direktnije nego da je upotrebljena neka dekomponovana fraza (npr. osećam ponos). Ovakvom govornom strategijom govornik nastoji da izazove simpatije kod slušalaca, kao i da naglasi sopstvenu bliskost sa istim.

Nadanje je izraženo u formi glagola u prvom licu jednine prezenta:

(22) Dakle, rešenje nije na vidiku, ali *se nadam* i Bogu molim da ga makar u narednih deset ili dvadeset godina bude.

Interesantno je posmatrati upotrebljeni glagol u kontekstu propozicije, jer je kontrastiran sa prvim delom, u kome govornik (doduše dekompozicijom) konstatuje da nema rešenje problema, ali ne propušta priliku da izrazi svoj stav prema budućim aktivnostima, čime ublažava za slušaocce relativno nepovoljan odgovor.

B) Ekspresivna leksika:

Prema klasifikaciji Mišić Ilić i Radulović (2015: 30), ekspresivnu leksiku u vidu nominalnih i verbalnih fraza posmatramo kao leksiku koja pojačava ilokucionni potencijal propozicija. U našem istraživanju ona odražava polarizaciju prošlog/sadašnjeg i budućeg, tj. lošeg i dobrog. Stoga se stvara jedna crno-bela slika *oni i mi*², a odražava se na sledeći način: lamentiranje nad prošlim zbivanjima i njihovim rezultatima u sadašnjosti, optuživanje političkih protivnika, nasuprot iskazivanju pozitivnog stava prema potencijalno boljoj budućnosti, stvorenoj delatnošću govornika i njegovih političkih pristalica. Zabeleženo je dvadeset primera za koje se čini da imaju prevashodno ekspresivno značenje.

Naredni primeri ilustruju referisanje na prošle događaje i posledice u sadašnjosti, a ono se ostvaruje kombinacijom optuživanja prethodnika i lamentiranja nad situacijom:

(23) Milošević je bio veliki srpski lider, namere su mu svakako bile najbolje, ali su nam *rezultati* bili mnogo *lošiji*.

(24) Dobili smo *najgori mogući odgovor za Srbiju* i za sve vas ovde na KiM, jer smo imali *najbahatije i najneodgovornije ministre i vlast* u savremenoj istoriji.

(25) Dame i gospodo, sestre i braćo, *ubio nas je 20. vek*. Izgubili smo ljude toliko da ni u naredna dva veka nećemo moći da ih nadoknadimo.

² U kontekstu polarizovanih zamenica, govori se o izvođenju njihovih konkordansi, npr. protivnici i pristalice, neprijatelji i saveznici i sl. Time se ujedno jasnije vidi koje su političke ideologije suprotstavljene u diskursu (Vuković Stamatović 2014: 219).

S druge strane, naredne propozicije pokazuju nadanje u poboljšanje, te je sada govornik usmeren ne ka sadašnjosti koja je rezultat tragične prošlosti, već ka sadašnjosti koja se obnavlja, odnosno koja je refleksija bolje budućnosti:

(26) Mi tu lekciju *sve bolje savladavamo* i zato postajemo *sve uspešnji*.

(27) Srbija je počela, posle mnogo decenija propadanja, *ekonomski da jača*.

(28) Ne znam za dostojanstvo u strahu od bombi, znam za ono koje se *gradi školama, obdaništima, fabrikama, sigurnošću i mirom*.

Kroz sva tri primera, naročito u (28), govornik aludira na ideologiju koja se pokazala negativnom u prošlosti, dok nominalnom frazom *graditi sigurnošću i mirom* označava sopstvenu ideologiju koju planira da implementira.

Analiza ekspresiva pokazuje da je najviše implicitnih formi ekspresiva, ili pak ekspresivne leksike koja pojačava ilokucionni potencijal propozicije, ali su ove implicitne forme ujedno i leksemski najraznovrsnije, što ukazuje na to da govornik kroz ceo svoj govor gradi slikoviti prizor suprotstavljenih ideologija, želeći da svoju istakne u što boljem svetlu, odnosno da njegovi izričaji imaju što veću legitimnost, a da istovremeno za sve što je negativno i nepovoljno po slušaoca optuži nekog drugog.

4. Zaključak

U ovom radu je proučavana manipulatorna moć jezika kroz upotrebu govornih činova kao jezičke strategije distanciranja govornika i nametanja sopstvene ideologije. Fokus je na onim govornim činovima čija strateška upotreba ima najveći manipulatorni potencijal u analiziranom materijalu, a to su komisivi i ekspresivi u govoru Aleksandra Vučića održanog 9. 9. 2018. u Kosovskoj Mitrovici, čiji je povod, između ostalog, sve nestabilnija situacija Srba na Kosovu, kao i, u tom trenutku, dodatno pogoršani odnosi sa Albancima na pomenutoj teritoriji.

U korpusu je utvrđeno da ima 106 primera koji ilustruju ilokucione činove komisive i ekspresive, a oni su podeljeni na eksplicitne i implicitne forme. Implicitne forme su češće kod oba govorna čina, dok iz celokupne građe najviše ima modalnih glagola kao implicitnih formi komisiva (28 %), pa potom ekspresivne leksike (19 %). Performativni izrazi u obe grupe čine po 14 %, a forme futura I i izraza koji izražavaju lični stav čine po 9,5 %. Najmanje je eksplicitnih formi kod oba govorna čina, sa tek ponekoliko primera, što govori o tome da se govornik češće opredeljuje za manje eksplicitno, a samim tim i manje direktno govorno sredstvo kojim bi se obavezivao na neku radnju, ili izražavao psihološko stanje prema propozicionom sadržaju.

Kako je govor sačinjen, između ostalog, da bi se slušaocima ponudilo konkretno rešenje problema, u radu je bilo značajno pokazati analizom pomenutih govornih činova kako oni mogu služiti kao govorna strategija političara da zaobiđe i distancira se od direktnog preuzimanja odgovornosti za ono na šta se obavezuje s jedne strane, odnosno da pokuša da uspostavi kredibilitet kod slušalaca s druge strane. Naime,

kada govornik koristi eksplicitne komisive, distanciranje i zamagljivanje pravih namera da se izvrši izrečeno, oni se najbolje razumeju u širem kontekstu izričaja, gde se vidi da govornik uopštava i izbegava konkretne situacije. Upotrebom ambivalentnih ili inkluzivnih formi modala u prvom licu množine prezenta, kao i balansiranjem potvrđne i negativne forme, govornik održava i ravnotežu između intencije da njegovi izričaji deluju što iskreniji, a istovremeno da se ogradi od direktnog delovanja. Uočeno je da se specifičnost govornikove retorike naročito ogleda u „gomilanju” modalnih glagola u istoj propoziciji, radi intenzifikacije i efektnosti samog govora. Takođe, bogata ekspresivna leksika kojom se govornik služi gradi slikoviti prikaz sukobljenih ideologija, kao i polarizovanih svetova prošlosti i budućnosti, u kojima se ogledaju dve sadašnjosti, ona koja je rezultat postupaka protivničke ideologije, nasuprot onoj kakva postaje i kakva može još biti zahvaljujući ideologiji koju propagira govornik. Naravno, sama činjenica da su ove ekspresivne forme upotrebljene da bi se sva krivica svalila na nekog drugog, a da pritom konkretni primeri poboljšanja budućnosti izostaju, ide u prilog konstataciji da govornik koristi ilokucione činove kao strategiju distanciranja, što, sasvim suprotno njegovoj intenciji, dovodi u pitanje govornikov kredibilitet.

Iz analiziranih primera se može izvesti opšti zaključak da govornik koristi jezička sredstva kako bi manipulisao činjenicama i svojim auditorijumom, što ide u prilog ideji da reči imaju moć da same po sebi deluju i aktivno utiču na stvarnost.

U daljim istraživanjima bilo bi korisno međusobno uporediti više tekstualnih formi istog govornika, ali i napraviti paralelu sa drugim političkim ličnostima, bilo domaćim bilo stranim, a naročito njihove diskurse u istim ili sličnim kontekstima, kako bismo imali što potpuniju sliku o specifičnostima njihovog retoričkog stila.

Literatura

- Abadi, A. 1990. The Speech Act of Apology in Political Life. *Journal of Pragmatics*, 14(3): 467–471.
- Austin, J. L. (1962). *How to do Things with Words*. Oxford: Oxford University Press.
- Beard, Adrian (2000). *The Language of Politics*. New York: Routledge.
- Chen, James Ming, *First Person Plural* (2006). Minnesota Legal Studies Research Paper.
- Eelen, G. 1993. *Authority in international political discourse: A pragmatic analysis of United Nations documents on the Congo Crisis (1960)*. Text 13(1): 29–63.
- Leech, Geoffrey. (1983). *Principles of Pragmatics*. New York: Longman.
- Matić, D. (2011). *Govorni činovi u političkome diskursu*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Zagreb.
- Marković, S. (2017). Govorni čin žalbe u direktivnoj funkciji u političkom diskursu. U DHS (2), 141–154.
- Mišić Ilić, B. Radulović, M. (2015). Comissive and Expressive Illocutionary Acts in Political Discourse. *Lodz papers in Pragmatics*, 19–49.

- Searle, J. R. 2001. How performatives work. In Daniel Vanderveken & Susumu Kubo (eds.), *Essays in speech act theory*, 85–107. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Searle, J. R. (1979). *Expression and meaning: Studies in the theory of speech act*. Cambridge: Cambridge University Press. Simpson, Paul and Mayr, Andrea (2010). *Language and Power*. London: Routledge. Arnold.
- Thomas, J. (1995). *Meaning in Interaction: An Introduction to Pragmatics*. New York: Longman.
- Tot, T. (2017). Manipulacije jezikom u Vučićevoj i Orbanovoj završnoj konvenciji predizborne kampanje 2014. godine. *Konteksti 2015*. Zbornik radova, Filozofski fakultet, Novi Sad.
- Van Dijk, Teun, A. (1997). What is Political Discourse Analysis?, in J. Blommaert and C. Bulcaen (eds.), *Political Linguistics*. Amsterdam: John Benjamins.
- Van Dijk, Teun, A. (2006). Discourse and manipulation. *Discourse and Society*, 17 (3), 359–383.
- Verschueren, J. 1994. De pragmatiek van Europese nationalistische ideologieën. In R. Detrez, & .1. Blommaert (eds), 92–101.
- Vuković Stamatović M. (2014). *Analiza diskursa: teorije i metode*. Institut za strane jezike, Podgorica.
- Wilson, J. (1991). The Linguistic Pragmatics of Terrorist Acts. *Discourse and Society* 2(1), 29–45.
- Wilson, J. (2003). Political Discourse. In: Schiffrin D, Tannen D, and Hamilton HE (eds), *The Handbook of Discourse Analysis*, Malden, MA, USA: Blackwell Publishing, 398–415.

Ana Krstić

**SPEECH ACTS AS AN EXAMPLE OF THE MANIPULATIVE
POWER OF WORDS IN A POLITICAL SPEECH BY
ALEKSANDAR VUČIĆ**

The paper studies the manipulative power of language in political discourse, more precisely, in political speech. According to the classification of Mišić Ilić and Radulović (2015), which is based on the combination of Austin (1962) and Searle's (2001) theories, commissives and expressives were studied in a speech given by Aleksandar Vučić, held in Kosovska Mitrovica on September 9, 2018. The aim of the paper is to show the power of language to manipulate the listener, through the strategic use of these two speech acts, which would illustrate an ideological contrast: concealing the speaker's flaws, as well as their personal responsibility and involvement, while emphasizing the positive aspects of everything the speaker stands for. Speech acts are classified according to their explicit and implicit forms. The results show that implicit forms are more dominant, and at the same time they illustrate how the speaker dissociates

from directly taking responsibility for the actions he commits to. Explicit forms, on the other hand, can only be interpreted in the wider context of the utterance, in which the speaker commits to taking insufficiently concrete action.

anakrsticka94@gmail.com